

Sovjetiske krigsfanger i tyske fangeleire under Den annen verdenskrig

Av generalmajor, professor, dr. A.G. Khorkov

Generalmajor A.G. Khorkov er direktør for Forsvarsdepartementets militærhistoriske Institutt i Moskva. Artikkelen om sovjetiske krigsfanger er interessant fordi den tar opp et tema som tidligere nærmest har vært tabu i Sovjetunionen. Den gir et kraftig inntrykk av tallene det dreier seg om av hvilken behandling fangene var gjenstand for i de tyske fangeleirene, men artikkelen sier lite om hva Sovjetunionen gjorde for å avhjelpe krigsfangenenes situasjon under krigen, og hvorfor ble de behandlet slik tilfellet var da de vendte tilbake til Sovjetunionen. Det vil være å håpe at disse spørsmål kan bli gjenstand for nærmere avklaring i en eventuell senere artikkel av generalmajor Khorkov. Artikkelen er oversatt av Forsker Sven Holtmark, IFS.

Oberkommando der Wehrmacht offentliggjorde de første overslag over antallet sovjetiske soldater som var tatt til fange i november 1941, i forbindelse med at det var fem måneder siden utbruddet av krigen på Østfronten. Her het det at «i perioden fra 22. juni til 20. november hadde tyske styrker tatt 3 725 600 fanger».

Det sovjetiske informasjonsbyrået avfeide disse og andre talloppgaver som «de hitlertyske falskmynternes latterlige påstander om de sovjetiske styrkenes tap».¹ Under et møte i bysovetjetet i Moskva i forbindelse med revolusjonsjubileet den 6. november 1941 erklærte J. V. Stalin at «i løpet av krigens fire måneder er det meldt savnet 378 000 mennesker».² Deretter het det i en erklæring fra det sovjetiske informasjonsbyrået at «antallet savnede i løpet av krigens fem måneder er tilsammen 520 000, inkludert tilfangetagne».³

I Riksdagen den 11. desember 1941 oppga Hitler antallet sovjetiske krigsfanger så høyt som til 3 806 000. Dette tallet skiller seg noe fra opplysningen fra OKW, som allerede den 1. desember 1941 hadde meldt at «på Østfronten er det tatt 3 806 860 krigs-

fanger». Noe senere, den 19. februar 1942, oppga en høytstående tysk regjeringstjenestemann, Mansfeld, tallet 3.9 millioner sovjetiske krigsfanger. På samme tid, i et brev til Keitel den 28. februar 1942, snakker Rosenberg om 3.6 millioner krigsfanger.

Vi kan derfor slå fast at oppgavene over antallet sovjetiske krigsfanger spriker, iblant betydelig. Dette gjelder særlig begynnelsen av krigen. Om dette har generalstabsjefen for Sovjetunionens væpnede styrker, armégeneral M.A. Moisejev, uttalt at «vi hadde de største tapene da de sovjetiske styrkene ble tvunget til å trekke seg tilbake. De ble omringet, og under trykket av en fiende som var overlegen i hovedstøtetreningene forlot de forsvarslinjene de hadde holdt.»⁴ På denne tiden ble frontkommandoer, hele armeer og et betydelig antall divisjoner og regimenter omringet.

I rapportene fra den tyske kommandoen ble det meldt om følgende antall fanger etter de store omringsoperasjonene: Ved Uman – 103 000, ved Mogilev, Nevelsk, Polotsk, Orsja og Smolensk – 310 000, øst for Kiev – 665 000, øst for Mariupol – 100 000,

ved Briansk og Vjazma – 663 000, i Kertsj – 150 000, ved Kharkov – 240 000.⁵

Tallene gjør inntrykk, men de er ikke nøyaktige. Når tyskerne omringet og tok til fange sovjetiske styrker ble også den mannlige delen av sivilbefolkningen som fulgte styrkene østover regnet som krigsfanger. I tallene inkluderte de dessuten alle menn mellom 16 og 60 år som ble tatt til fange i de okkuperte områdene. Resultatet var at tallet på sovjetiske krigsfanger undertiden var høyere enn det totale antall soldater og offiserer fra Den røde hær som hadde deltatt i et gitt slag. F.eks. meldte den tyske ledelsen at det ble tatt 665 000 krigsfanger øst for Kiev. Før begynnelsen av operasjonene ved Kiev var imidlertid Sørvest-fronten oppsatt med 677 085 mann. I forband og i avdelinger bak fronten som hadde unnsiluppet omringning var det ved avslutningen av operasjonen igjen 150 541 mann.⁶ Det kan derfor ikke ha vært mer enn

526 544 soldater og offiserer som ble omringet ved Kiev. Generalmajor I.Kh. Bagramian, sjefen for frontkommandoens operasjonsavdeling, kom seg ut av omringningen og opplyste allerede i oktober 1941 at pr. 1. september omfattet armeene som ble omringet 452 720 mann.⁷ Av dem var det dessuten mange som senere falt. I dette tallet var inkludert avdelinger som var direkte underlagt fronten.

I denne sammenhengen kan det være verdt å sitere en engelsk historiker, som advarer at «det er umulig å feste lit til de tyske seierskommunikene, som iblant oppga astronomiske tall».⁸

Dessverre finner vi heller ikke hos sovjetiske historikere nøyaktige tall for antallet krigsfanger. På grunn av at Stalin og hans klikk nedla forbud var det gjennom flere år ingen som beskjefteget seg med problemstillingen. Men dette er bare en del av sannheten. En rekke data mangler, ikke på grunn av at noen har holdt eller holder dem hemmelig, men fordi de simpelthen er forsvunnet.

Krigsfangespørsmålet har blitt studert kun i enkelte ikke offentliggjorte avhandlinger. I den sovjetiske historiske litteratur nevnes de knapt nok i det hele tatt. På grunn av dette finner vi publisert tall som i hovedsak stammer fra vestlige arbeidere.

I Ditte Gerns' bok *Hitlers Wehrmacht in der Sowjetunion* finner vi de følgende tall for antallet sovjetiske krigsfanger: 1941 – 3 355 000, 1942 – 1 653 000, 1943 – 565 000, 1944 – 147 000, 1945 – 34 000, tilsammen 5 754 000 fanger.⁹

Christian Streit, en annen vestysk historiker, hevder også at 5,7 millioner sovjetiske borgere ble tatt av tyskerne som krigsfanger. Forfatterne av samleverket *Tyske krigsfanger under Den annen verdenskrig*, utgitt i 15 bind i München i 1974, regner med et antall av mer enn 5 millioner sovjetiske krigsfanger i mai 1944. Tilsvarende statistiske data, fra 5 700 000 til 5 734 528 fanger, oppgis i sovjetiske publikasjoner.¹⁰ Imidlertid finnes det hverken i sovjetiske eller utenlandske verker dokumentarisk bekreftede talloppgaver over tapene blant sovjetiske krigsfanger.

Det bør stilles et spørsmålstegn ved eksisterende utenlandske talloppgaver først og fremst på bakgrunn av den velkjente umenneskelige behandlingen som de sovjetiske krigsfangene

ble utsatt for i de tyske leirene. Antallet dødsfall var så stort at man kan se bort fra muligheten av å dokumentere hver enkelt forbrytelse. Dette desto mer all den stund offiserer som var tilstede (og som ofte også var de hovedskyldige) når en sovjetisk krigsfange ble skutt eller omkom ikke hadde plikt til å melde fra om dette. Dessuten var det slik at fanger som ikke var «offisielt» registrert var nærmest «ikkeeksisterende».¹¹

I henhold til talloppgaver fra krigsfangestyrelsen ved OKW var det i krigsfangeleirene pr. 1. mai 1944 omkommet 1 981 000 sovjetiske krigsfanger, 1 030 157 var skutt og drept under fluktforsøk, 280 000 hadde omkommet under transport.

Tilsammen 3 291 157 mennesker. I henhold til andre data fra OKW var det «inntil midt i 1944 utryddet omkring 3,3 millioner sovjetiske krigsfanger»¹²

Den amerikanske forfatteren Dallin skriver at pr. 1. mai 1944 var 473 000 sovjetiske krigsfanger blitt skutt, i «Dulag» (Durchgangslager) hadde 273 000 mennesker omkommet og i «Stalag» 1 981 000. Tilsammen var 2 727 000 mennesker blitt drept. I. Kamenetsky, en annen amerikansk forfatter, skriver at av soldatene og offiserene som var blitt tatt til fange inntil oktober 1944, hadde 2,9 millioner blitt drept eller omkommet.

I en artikkelsamling som kom ut på russisk i Jerusalem i 1990 heter det :

STEMO

1990 01 04
17
NR

PRODUKTOVERSIKT MED NETTOPRISER

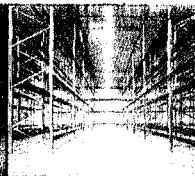
ET KOMPLETT LAGERINREDNINGSPROGRAM

- STOR LEVERINGSDYKTIGHET
- GOD SERVICE
- HØY KVALITET TIL MEGET KONKURRANSDYKTIGE PRISER

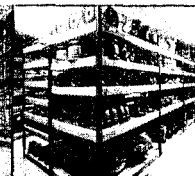
SMÅVAREREOLER

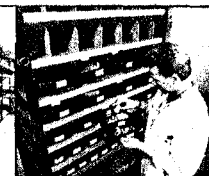
PALLREOLER

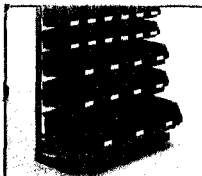
UNIVERSALREOLER

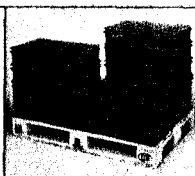
PLASTKASSER

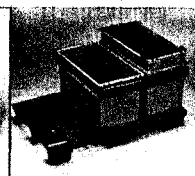
PLASTBOKSER

PLASTBAKKER

PLASTCONTAINER

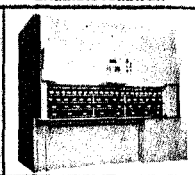
BENKER

MERKESYSTEM

LAGERAUTOMATER

MESANINETASJE

VEGGER

N.P. Lien a/s

N.P. LIEN A/S
P.B. 123, Elveveien 26-28, 1472 Fjellhamar
Telefon: (02) 97 3180, Telefax: (02) 97 3185

Avd. Nord Norge

Sjøgaten 25
8480 Andenes
Telefon: (088) 41271
Telefax: (088) 42922

Ønsker nærmere opplysninger om:

Navn/adresse:

«ca. 5 754 000 sovjetiske soldater var i tysk fangenskap. Av dem omkom omkring 3 400 000..... Tilsammen ca. 1 050 000 overlevde og ble befrikket ved slutten av krigen. Ytterligere 500 000 var savnet.¹³

Ifølge sovjetiske kilder «drepte og torturerte de fascistiske erobrerne 3 912 283 sovjetiske krigsfanger i konsentrasjonsleirene» i løpet av årene 1941–1945.¹⁴ En rekke sovjetiske forskere og skribenter regner med at det i løpet av krigen bare på sovjetisk område ble drept 4 millioner fanger.

Av de 3,9 millioner som ble tatt til fange i løpet krigens første seks måneder var bare 1,1 millioner i live i begynnelsen av 1942. I leirene på okkupert sovjetisk område omkom eller ble drept tre millioner sovjetiske krigsfanger. I leirer i området som senere ble Vest-Tyskland døde 365 tusen mennesker.¹⁵

I encyklopedien over Den store fedrelandskrigen oppgis det at det i årene 1941–1945 omkom 3,9 millioner sovjetiske krigsfanger i tyske fangeleire på sovjetisk område.¹⁶ Da sovjetiske krigsfanger omkom i andre leire, i selve Tyskland såvel som i okkuperte land, synes det klart at minst fire millioner døde i løpet av krigen.

I strid med internasjonale avtaler skapte tyskerne umenneskelige forhold i leirene som ble opprettet for tilfangetatte sovjetiske soldater, offiserer og politiske offiserer. Som regel utgjorde en slik leir et åpent område, omgitt av pigstråd og bevoktet av en vaktstyrke som fullstendig ustraffet kunne utøve et vilkårlig herredømme over fangene. Leirene var dessuten ofte rammet av epidemier. Det fantes ingen form for medisinsk hjelp, fangene ble pint, det fant sted massehensettelser, de ble brukt som levende mål under skyteøvelser og til å trene opp hunder. Tilfeller av kannibalisme var ikke skjeldne.

Enheter fra Wehrmacht sendte på egen hånd krigsfanger og sivilpersoner til konsentrasjonsleirene fra fronten. Det bekreftes f.eks. av stridsjournalen til gen. Reingarts 3. stridsvognarmé. Underveis var det mange som bukket under som resultat av sult og kulde. I et memorandum fra den kjente gestapisten G. Müller av 9. november 1941 heter det at «kommandantene for leirene klager over at 5 til 10 prosent av russere... ankommer

døde eller døende».¹⁷ Det samlede antall sovjetiske fanger som døde under transport er ikke fastslått. Noen kilder oppgir tallet 200–250 000.¹⁸ Det er imidlertid grunn til å tro at tallet på fanger som døde under transport er langt høyere.

Det var imidlertid i selve leirene og under arbeide at flest fanger bukket under. Grusomheten var så massiv, at den ansvarlige for krigsfangene i 8. militærdistrikt i dokument nr. 6454/11 av den 7. november 1942 følte seg tvunget til å innrømme at «Det skjer en skremmende økning i antall tilfeller hvor vaktene som bevokter de sovjetiske krigsfangene skyter dem ned under selv det minste påskudd».

Arkivdokumenter vitner om at det i januar 1942 i leir nr. 352 utenfor Minsk daglig skjedde drap på fanger. Det minste påskudd var tilstrekkelig. Om morgenen ble fangene ført til arbeidet. Daglig var det igjen i brakken flere titalls lik av fanger som hadde bukket i løpet av natten. Fangene, som var svekket av sult, var ikke i stand til å stå opp. De ble slått og drevet til arbeidet med makt. Noen klarte å karre seg ut av brakken på alle fire, uten å være av stand i å reise seg og gå.

Dermed falt skuddene. De som ikke var i stand i å arbeide ble skutt på stedet, de ble avkledd og lagt i graver i nærheten av leieren. «Ofte ble fangene

tvunget til å løp te rundt i leiren. Når en fange falt, ble han slått og tvunget til å reise seg og løpe videre. Til slutt endte det med at fangen falt sammen, uten å være i stand til å reise seg uansett hvor mye han ble slått. Da ble han skutt.»¹⁹

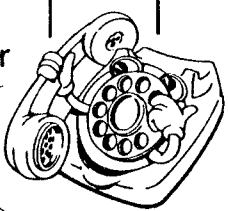
Av sovjetiske publikasjoner fremgår det at det bare i Ukraina ble drept omkring en million mennesker, i Hviterussland – mer enn 800 000, i Litauen, Latvia og Estland – mer enn 400 000. På flyplassen i Kaunas ble det oppdaget 18 massegraver, som inneholdt omkring 10 000 fanger. I leir nr. 344 i Vilnius døde opptil femti fanger daglig.²⁰

Det er vanskelig å komme frem til et nøyaktig anslag over antallet krigsfanger også av den grunn at nye fanger ble tildelt nummeret til de som hadde bukket under. F.eks. ble det i desember 1942 i en del av leiren Auschwitz-Birkenau anbrakt 12 000 sovjetiske krigsfanger. De ble tvunget til å arbeide under forhold som førte til at alle snart døde, men numrene 1–12 000 ble beholdt og tatt i bruk av nye fanger. For å skjule sine forbrytelser la hitler-fasistene flere lik i samme grav. På korset som sto over en av gravene (nr. 628) var det f.eks. skrevet inn åtte navn. Når graven ble åpnet viste det seg at den inneholdt 32 lik.

Også andre opplysninger vitner om de sovjetiske fangenes massedød i de

KOPPERNÆS

- Skruer
- Verktøy
- Brannutstyr
- Redningsutstyr
- Verneutstyr
- Løfteutstyr
- Transportutstyr

071-44 400

BREIVIKA, INDUSTRIVEG 4
6018 ÅLESUND
TELEX: 42 608 KOPAS N – FAX: (071) 44 604

tyske leirene. Fra 1941 til 1945 ankom 23 000 sovjetiske borgere til Buchenwald, da leiren ble frigjort den 11. april 1945 var det bare 4 700 igjen. I Dachau ble mer enn 7 000 sovjetiske krigsfanger kremert. Av de mer enn 16 000 registrerte sovjetiske krigsfangene i Auschwitz var det bare 96 som overlevde.²¹ Massehenrettelsene fortsatte nesten helt til krigens slutt. Den 7. april 1945, f.eks., ble sovjetiske krigsfanger skutt på en kirkegård i nærheten av Hannover. Dette ble slått fast under en etterforskning og ekshumasjon som fant sted 4. mai 1945.²² Forbrytelsene mot de sovjetiske krigsfangene var en av de mest massive ugjerningene som ble begått av tyskerne under Den annen verdenskrig. En rekke fakta vitner om at et overveiende flertall av fangene oppførte seg verdig under fangenskapet, og fortsatte kampen mot angriperne. Flertallet av soldater og offiserer falt i fangenskap først etter at alle muligheter til å gjøre motstand var uttømt. Mange var sårede og kvestet, ble skutt ned under luftkamper eller under utførelse av etterretningsoppdrag bak fiendens linjer.

Flertallet av sovjetisk soldater i fangenskap forble trofaste mot fedrelandet, oppførte seg tappert under fangenskapets påkjenninger og tyskernes plaging. Mange lyktes i å flykte og kjempet mot tyskerne som partisaner eller klarte å slå seg gjennom til de sovjetiske styrkene.

Desverre var det også noen som frivillig lot seg verve til tjeneste i de russiske eller ukrainske «frigjøringsarméene», i nasjonale legioner eller i forskjellige typer hjelpeforband.

Ettersom tyskerne led av en økende mangel på tropper, ble krigsfanger og sivile fra de okkuperte områdene eller mennesker som var sendt på tvangsarbeid til Tyskland forsøkt vervet eller tvangsmessig innrullert i den tyske hæren. For å lykkes med dette ble hele det umenneskelige nazistiske systemet satt inn på å bryte ned de sovjetiske fangene psykologisk og moralsk, for at mennesker som på denne måten var drevet nesten i døden skulle ikle seg den tyske uniformen.

Allerede i september 1941 utarbeidet oberst von Treskow en plan for å opprette en russisk antisovjetisk hær på 200 000 mann. I begynnelsen ble

det stort sett brukt sovjetiske borgere til å utføre støttefunksjoner i den tyske hærens bakre avdelinger. Etterhvert begynte tyskerne å opprette hele kamppavdelinger av krigsfanger som så ble sendt til den sovjetisk-tyske fronten.

I krigsarkivet i Potsdam finnes det dokumenter som viser at det var litauiske, latviske og estonske hjelpeforband som først ble sendt til østfronten.²³ I slutten av 1941 begynte oppsettingen av russiske, ukrainske, kosakk-, kaukasiske og andre bataljoner. Ifølge opplysninger fra tidligere legionærer (deres navn holdes av forstælige grunner hemmelig) var det vanlig at det rekruttert personell i alle leirene. Til å begynne med skjedde dette ved frivillig verving, men da dette ga små resultater, gikk man over til å innrullere fanger med tvang.

Av de 90 000 fangene som hadde vært i leiren ved Caestochowa i Polen, f.eks., var det i april igjen ikke mer enn 3000. Av disse ble 800 mot sin egen vilje innrullert i Turkestanlegionen.²⁴ Høsten 1942 ble legionen sendt til fronten i Nord-Kaukasus. Etter at legionen ble oppløst, gikk tyskerne i begynnelsen av 1944 over til å danne «turkestanske bataljoner», som ble brukt til ingeniøroppgaver bak frontområdet.

I juli-august 1942 ble det dannet en «armensk legion» på omkring 850 mann. Senere ble også denne legionen omdannet til en «armensk bataljon» som ble gitt bevoktningsoppdrag over jernbaneforbindelsene bak fronten. I mars 1942 ble det dannet en «georgisk legion» av krigsfanger, som ble satt inn ved fronten sammen med den armenske legionen samme høst. Det ble også dannet en legion av krimtatarer. I første halvår av 1943 ble det i Polen dannet en legion av fangne tatarer, tsjuvasjer, mordviner og andre folkeslag fra Volga-området. Opprinnelig var det meningen å sette avdelingen til veiarbeid, men i september 1943 ble legionen satt inn ved fronten ved Staraja Russa.

I slutten av 1943 ble det dannet estonske «stormavdelinger» og «legioner» og en litauisk «bataljon av frivillige». Innen begynnelsen av 1944 ble en rekke divisjoner dannet, og enkelte sent til fronten (15. og 19. latviske, 20. og 30. estiske etc.) En av de latviske divisjonene ble i propagandaen fremstilt som en SS-divisjon av «frivillige», selv om det store flertall av divisjonens soldater var blitt innrullert

Den ekte samekniven

Strømengkniven produseres av samer - for samer. Familien Strømeng har siden 1800-tallet vært nord-samenes knivsmed.

I den ekte samekniven ligger noe av sjela til vårt land og vårt folk. Ikke reis fra oss uten å få med deg den!

- en ekte samekniv fra
KNIVSMED STRØMENG AS
N-9730 KARASJOK - tlf. 084 - 67 105 - fax. 084 - 66 440

entem

med tvang. Det samme gjaldt for den «frivillige» estiske SS-divisjonen. Resten ble kalt «politidivisjoner», men ble likevel brukt til fronttjeneste. Tyskerne regnet med å kunne skaffe seg støtte blant befolkningen i de baltiske republikkene ved å snakke om å «gjennopprette selvstendigheten». De lyktes i å få med seg storborgere og kulakker og en del av den gamle offisersklassen. Men hovedmassen av befolkningen i området nekte å støtte tyskerne.

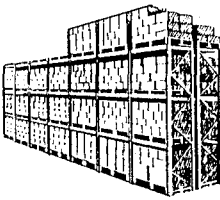
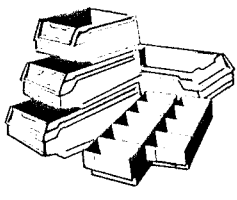
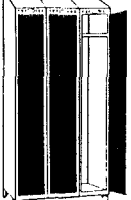
Svært ofte benyttet man seg av bløff i forbindelse med vervingen til de tyske styrkene. «Kandidatene» som var blitt plukket ut blant krigsfangene ble spurt om de kunne tenke seg å tre inn i arbeidsavdelinger. De som avslo, ble skutt. Resten sa seg villige for å berge livet. Ikke før de ble satt opp i avdelinger, ble de tildelt våpen og erklært for soldater.

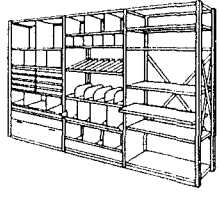
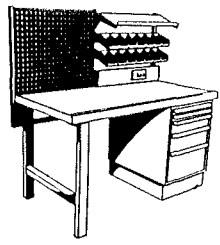
Tyskerne knyttet spesielle forhåpninger til Vlasovs «russiske frigjøringshær» som skulle settes opp med sovjetiske krigsfanger. Himmler sanksjonerte Vlasovs plan om å sette opp hæren som en selvstendig avdeling med rettigheter som en av Tysklands «allierte». Den 23. november 1944 ga OKH en hemmelig ordre om å sette opp «frigjøringshærens» 1. divisjon (600. russiske infanteridivisjon) som en grenaderdivisjon bestående av tre regimenter. I ordren ble det gitt instruks om å danne divisjonen på grunnlag av 29. og deler av 30. russiske SS-divisjoner og seks «russiske» bataljoner som var satt opp i 1942. For å danne «frigjøringshærens» 2. divi-

sjon (650. russiske infanteridivisjon) brukte man åtte «russiske» bataljoner og deler av 30. SS-divisjon. Den tredje divisjonen ble ikke satt opp, krigen tok slutt...

Det er nødvendig å understreke at de som besluttet seg for å gå i tjeneste hos facistene, først ble tatt med i tallet

på soldater i øst-bataljonene, deretter i SS-divisjonene, og til sist i den russiske «frigjøringshæren». I tyske oppgaver blir disse tre tallene summert. Resultatet blir en propagandistisk tredobling av det virkelige antallet soldater i disse styrkene.

NorLag

spesialisten på lager, verksted og garderobe-innredninger

PRODUKTSORTIMENT

- Pall / Grenreoler
- Småvarereoler
- Mesanin
- Modul / Kassetvegger
- Arbeidsplassinnredninger
- Garderobeinnredninger

NorLag

NorLag as
Hedmarksgt. 15 Postboks 6004 Etterstad
0601 Oslo 6 Tlf. (02) 67 47 80 Telefax (02) 19 16 02

Dantherm

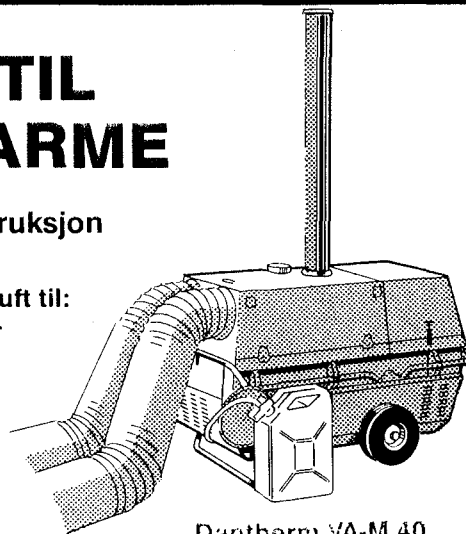
FORSVARETS KRAV TIL TRANSPORTABEL VARME

- Driftssikkerhet (ved - 40°C) • Robust konstruksjon
- Enkel betjening • Høy virkningsgrad

DANTHERM VA-M 40 møter kravene og gir ren varm luft til:
SANITETSTELT - SAMBAND - KOMMANDO - LAGER -
TRANSPORTMATERIELL O.L.

Dantherm

A/S DANTHERM, POSTBOKS 4, 3101 TØNSBERG
TLF. 033 - 85 800, TELEFAX 033 - 85 191

Dantherm VA-M 40

Sovjetiske såvel som tyske arkiver vitner om de «frivillige» avdelingenes lave stridsverdi. De fleste hadde nemlig latt seg verve med den ene hensikt å bli sendt til sovjetisk territorium eller til fronten og der på en eller annen måte ta seg frem de sovjetiske styrkene. Til tider lyktes de i dette. Den 14. september 1944, da man skulle gjøre opp status etter Kursk-slaget, la Hitler skylden for nederlaget på «hjelpstyrkenes forræderi». Da hadde 1300 soldater gått over på sovjetisk side på det sydlige frontavsnittet.

Etter at krigslykken skiftet sank moralen i de «østlige» avdelingene. Dokumenter fra de tyske stabene forteller om en rekke tilfeller av ordrenekt, desertering, drap på offiserer. I slutten av 1943 ble «øst-avdelingene trukket tilbake fra øst-fronten og overført til Europa. De ble erstattet av tyske tropper.

Imidlertid utbasunerte den tyske propagandaen om «øst»-avdelingenes innbilte «suksesser» og en angivelig massiv tilstrømming av russere som ville opptas i disse styrkene. I forbindelse med dette skrev den britiske ambassadøren i Moskva, Sir Archibald Clark Kerr, den 28. mai 1944 til den sovjetiske utenrikskomisæren:

«Ærede herr Molotov, jeg har erfart fra London, at den britisk-amerikanske militære ledelse sitter inne med opplysninger som viser at et stort antall russere er tvunget til å kjempe sammen med tyskerne i Vest. Overkommandoen for de alliertes ekspedisjonskorps mener man burde love disse russerne amnesti eller velvillig behandling hvis de ved første anledning gir seg over til

allierte styrker. Et slikt løfte burde ikke omfatte de som frivillig har begått forræderi, heller ikke de som samarbeider eller som frivillige er gått med i Waffen-SS, men kun omfatte de som handler under tvang».

Den sovjetiske overkommandoen, som kjente situasjonen på den sovjetisk-tyske fronten og satt inne med opplysninger om tallet på og kampverdien til de vervede styrkene, delte ikke denne bekymringen. Den 31. mai kom svaret:

«Ifølge opplysninger som den sovjetiske ledelsen sitter inne med, er tallet på slike personer i de tyske styrkene særdeles lavt, og en spesiell appell til dem ville være uten politisk mening. I lys av dette, ser den sovjetiske regjeringen ingen grunn til å komme med en erklæring slik som foreslått av Dem i Deres brev...»

Hva var så dette «særdeles lave» tallet? Desverre tillater ikke dagens forskningsstatus på dette feltet å gi et begrunnet svar. Noen måneder etter avslutningen av krigen anslo den amerikanske generalen Bud at «omkring 100 000 mennesker ble vervet til de tyske styrkene». Enkelte vest-tyske forskere har kommet med anslag «i overkant av en million». Sovjetiske forskere hevder det dreier seg om «ikke mer enn 180 000». ²⁵ Det ser ut til at denne usikkerheten ikke vil være til å komme forbi. Selv arbeidet som nå pågår for å komme frem til bedre overslag over Den røde hær's tap ser ikke ut til å ville gi et helt presist svar.

I forbindelse med at forberedelsene til en minnebok for krigens ofre, er det blitt satt i gang et stort arbeid for å samle navnene til dem som falt i Den store fedrelandskrigen. Det letes etter ukjente eller lite kjente gravplasser, og det er store problemer knyttet til påliteligheten til de tilgjengelige statistiske data. Av 808 146 sovjetiske krigsfanger som er gravlagt på noen hundre leirgravplasser i Polen er f.eks. bare 611 identifisert. Lignende tilfeller er det mange av.

Det store antall ulike tilnærminger til studiet av krigsfangenenes skjebne, og behovet for å intensivere forskningssinnsatsen på et felt som er viktig både rent vitenskapelig og erkjennelsesmessig, men som likevel har vært utilstrekkelig belyst, har ført til opprettelsen av et internasjonalt institutt for studiet av problemer knyttet til krigsfangers skjebne. Deltagelsen av sovjetiske forskere i dette arbeid vil etter vår mening gjøre det lettere å komme frem til en enhetlig forståelse av disse problemene – historisk, politisk, filosofisk og psykologisk. Slik deltagelse vil også gjøre det lettere å få tak i objektiv informasjon, og vil forebygge ensidighet i studiet av dette viktige problemkomplekset.

Etterord:

Artikkelforfatteren vil gjerne benytte anledningen overfor leserne av *Norsk Militært Tidsskrift* til å uttrykke sin interesse for opplysninger eller dokumenter som omhandler sovjetisk krigsfanger i tyske leirer i Norge. □

Fotnoter, SOVJETISKE KRIGSFANGER I TYSKE FANGELEIRE UNDER DEN ANNEN VERDENSKRIG

¹Pravda, 26. november, 1941.

²J.V. Stalin, *O Velikoj Otjetjestvennoj vojne Sovetskogo Sojuza*, Moskva, 1947, s. 20.

³Pravda, 16. desember 1941.

⁴Vojenno-istoritsjeskij zjurnal, 1990, nr. 3, s. 15.

⁵K. Tippelskirch, *Istorija vtoroj mirovoj vojny*, Moskva, 1956, s. 178, ss. 183–85, 195, 232.

⁶Velikaja Otetsjestvennaja vojna Sovetskogo Sojuza 1941–1945: *Kratkaja istorija*, Moskva, 1965, s. 90.

⁷TsAMO SSR (USSRs Forsvarsministeriums sentralarkiv).

⁸D. Fuller, *Vtoraja mirovaja vojna 1939–1945*, Moskva 1956, p. 164.

⁹D. Gems, *Hitlers Wehrmacht in der Sowjetunion*, Frankfurt a. M., 1985, s. 41f.

¹⁰Izvestija, 20. august 1987 og 4. februar 1988; *Sovjeskaia kultura*, 3. september 1988; *Novoe vremia*, nr. 24, 1990.

¹¹Christian Streit, *Keine Kameraden. Die Wehrmacht und die sowjetischen Kriegsgefangenen, 1941–1945*, Stuttgart, 1978, s. 74.

¹²Sovershenno sekretno. *Tolko dlja komandovania*, Moskva 1969, p. 102f.

¹³Arad I. *Kholokast*, Jerusalem, 1990, s. 99.

¹⁴Pravda, 24. mars 1969.

¹⁵Sovetskaja Rossija, 22. april 1990.

¹⁶Velikaja Otetsjestvennaja vojna. *Entsyklopedi*, Moskva 1985, s. 157.

¹⁷Nürnbergprosessens (sovjetisk utgave i 7 bind), b. 4, s. 302.

¹⁸Sh. Datner, *Prestuplenijz nemetsko-fasjistskogo vernakhtia v odnosjenii K voennoplennym vo vtoroj mirovoj vojne* (oversettelse fra polsk), Moskva, 1963, s. 351.

¹⁹TsAMO, f. 32, op. 11309, d. 8, 11, 209, 210.

²⁰Gitlerovskaja okkupatsija v Litve, Vilnius, 1966, s. 134.

²¹Nürnberg-prosessens (sovjetisk utgave i tre bind), b. 3, s. 451.

²²TaGAOER, f. 7445, op. 2, d. 102, materiale fra etterforskningen.

²³Izvestija, 27. mai 1990.

²⁴TsAMO SSSR, f. 32, op. 11309, d. 8, 1. 244.

²⁵Izvestija, 27. mai 1990.